

## «Ύας καλωσορίζουμε στην ιστοσελίδα του νηπιαγωγείου μας ...και καλή πλοήγηση!»: Μελέτη ιστοσελίδων των δημόσιων ελληνικών νηπιαγωγείων»

Κώστας Δ. Ντίνας<sup>1</sup>, Λίνα Π. Βαλσαμίδου<sup>2</sup>

<sup>1</sup>Αν. καθηγητής Γλωσσολογίας - Ελληνικής γλώσσας και διδακτικής της, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας

[kdinas@uowm.gr](mailto:kdinas@uowm.gr)

<sup>2</sup>Παιδαγωγός, Μ.Δ.Ε. Παιδαγωγικής, Πολιτισμικές σπουδές και Νέες Τεχνολογίες, Μ.Δ.Ε. Φύλο, εκπαίδευση & εργασία στην Κοινωνία της Πληροφορίας

[pvalsamidou@gmail.com](mailto:pvalsamidou@gmail.com)

### ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Το Διαδίκτυο αποτελεί πολύ σημαντική τεχνολογική καινοτομία του 20<sup>ου</sup> αιώνα στον τομέα της επικοινωνίας. Η χρήση του από τους εκπαιδευτικούς έχει αξιολογηθεί θετικά από τους ερευνητές, διότι παρέχει οφέλη τόσο στο εκπαιδευτικό προσωπικό όσο και στους μαθητές. Ωστόσο η παρουσία των ιστοσελίδων των ελληνικών δημόσιων νηπιαγωγείων παραμένει μικρή. Η παρούσα εργασία αποτελεί μελέτη περίπτωσης στην οποία αναζητούμε και καταγράφουμε τα χαρακτηριστικά των υπαρχουσών ιστοσελίδων των νηπιαγωγείων ως προς το θεματικό και πολυμεσικό περιεχόμενο, ως προς τις προσφερόμενες υπηρεσίες και την ταυτότητα του δημιουργού, ενώ παράλληλα διερευνούμε τους ιστοτόπους ως προς την υπέρσχυση του λεκτικού ή εικονιστικού κειμένου θέλοντας να εξαγάγουμε χρήσιμα συμπεράσματα για εννοούμενη χρήση του από ενηλίκους ή παιδιά νηπιαγωγείου. Στα συμπεράσματα συγκαταλέγεται και η διαπίστωση πως οι περισσότερες ιστοσελίδες περιέχουν ενότητες για τις δραστηριότητες και τα μαθήματα, ενώ ως προς το πολυμεσικό περιεχόμενο οι περισσότερες περιέχουν στατικές εικόνες. Διαφαίνεται ακόμη ότι οι πιθανοί αποδέκτες είναι οι ενήλικοι, μια που οι ιστοσελίδες στη συντριπτική τους πλειοψηφία στηρίζονται στο λεκτικό/φραστικό κείμενο.

**ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ:** Ελληνικά δημόσια νηπιαγωγεία, ιστοσελίδες, χαρακτηριστικά

### ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το διαδίκτυο αποτελεί πολύ σημαντική τεχνολογική καινοτομία του 20<sup>ου</sup> αιώνα στον τομέα της επικοινωνίας. Συνιστά επικοινωνιακή επανάσταση, ενώ ταυτόχρονα αποτελεί τη ραχοκοκαλιά της παγκόσμιας επικοινωνίας με βάση

τους Η/Υ (Καϊτατζή-Γουϊτλοκ, 2003). Αποτελεί ουσιαστική πηγή πληροφορίας, γνώσης και επικοινωνίας ενώ από την εμφάνισή του μέχρι σήμερα δεν έχει αφήσει ανεπηρέαστη καμία από τις εκφάνσεις της ανθρώπινης ζωής. Παράλληλα, κάθε νέα τεχνολογική μεταβολή προκαλεί σημαντικές αλλαγές στον τρόπο εργασίας και ζωής των ανθρώπων (Ράπτης & Ράπτη, 2001). Αναμφισβήτητα, οι Νέες Τεχνολογίες με την διείσδυσή τους σε όλους τους τομείς της ανθρώπινης δραστηριότητας δεν θα μπορούσαν να αφήσουν ανεπηρέαστη την εκπαίδευση, μέσω της οποίας έχουν συμβάλει σημαντικά στη διδασκαλία των μαθημάτων σε κάθε βαθμίδα (Atkinson, 1968· Suppes & Morningstar, 1968· Frear & Hirschbuhl, 1999· Kapa, 1999· Mioduser *et al*, 2000), αλλά και έχουν αλλάξει τον τρόπο πρόσβασης, ανάκτησης και επεξεργασίας των πληροφοριών και της επικοινωνίας όλων όσων συμμετέχουν στην εκπαιδευτική διαδικασία (Livingstone & Bober, 2005).

Πολλές φορές οι τεχνολογικές μεταβολές δημιουργούν μια σύγκρουση με το εκπαιδευτικό προσωπικό (Kelly *et al*, 1985), αφού μεταξύ των παραγόντων που είναι απαραίτητοι για την εισαγωγή οποιασδήποτε αλλαγής στα εκπαιδευτικά συστήματα υπογραμμίζεται κατ' αρχήν ο παράγοντας της ετοιμότητας του εκπαιδευτικού να υιοθετήσει και να εφαρμόσει την καινοτομία στη μαθησιακή διαδικασία (Fullan, 1991· Brummelhuis, 1995· Galligan, 1995· Robinson 1997). Από έρευνες διαπιστώνεται μια αδυναμία των εκπαιδευτικών να αξιοποιήσουν και να εκμεταλλευτούν τις δυνατότητες που παρέχουν οι Νέες Τεχνολογίες (Fisher, 1991· Byard, 1995· Makrakis, 1997· Dawes, 1999) λόγω αρνητικών στάσεων των ίδιων των εκπαιδευτικών ή της ελλιπούς εκπαίδευσής τους (Stein, 2005), των ελλείψεων σε τεχνική υποστήριξη και σε λογισμικά κατάλληλα για την κάθε τάξη (Pelgrum, 2001· Jimoyiannis & Komis, 2007· Kalogiannakis & Papadakis, 2007), της ανεπαρκούς πρόσβασης στο διαδίκτυο (Kalogiannakis, 2004), της έλλειψης γνώσεων και δεξιοτήτων των εκπαιδευτικών ως προς την ενσωμάτωση των ΤΠΕ στη διδακτική πράξη ή της έλλειψης εξειδικευμένου προσωπικού για τη στήριξη των εκπαιδευτικών (Cuban, 2001· Law, Pelgrum & Plomp, 2008). Παράλληλα, η εκπαίδευση των εκπαιδευτικών στις Νέες Τεχνολογίες θεωρείται απαραίτητη για την απόκτηση δεξιοτήτων που θα τους επιτρέψουν να τις χρησιμοποιήσουν στη διδακτική διαδικασία (Clements, 1999· Haugland, 2000· Williams, *et al*, 2000· Κυνηγός, 2002· Βαλσαμίδου κ.α., 2008).

Η χρήση του διαδικτύου από εκπαιδευτικούς αξιολογήθηκε θετικά από πολλούς ερευνητές, διότι αναγνωρίζουν ότι (Κελεσίδης, 2001):

Ως προς τους μαθητές:

- προσφέρει πολλαπλές δυνατότητες επικοινωνίας-συνεργασίας (Honey & Henríquez, 1993· Gordin *et al*, 1996), βελτιώνει τις επικοινωνιακές δεξιότητές τους (Reed, 1996), παρέχει πρόσβαση σε πληροφορίες αυξάνοντας τις ερευνητικές και αναλυτικές τους δεξιότητες (Honey & Henríquez, 1993), δίνει τη δυνατότητα να δημοσιεύσουν δικά τους κείμενα εύκολα και γρήγορα, γεγονός που έχει ως αποτέλεσμα τη

βελτίωση της ποιότητας των γραπτών τους (Cohen & Riel, 1989· Perrone *et al*, 1996).

Ως προς τους εκπαιδευτικούς:

- παρέχει πολλές εναλλακτικές μορφές επικοινωνίας δίνοντάς τους τη δυνατότητα να επικοινωνούν με συναδέλφους τους και με άλλους ειδικούς στο χώρο τους από όλο τον κόσμο (Honey & Henríquez, 1993), διευκολύνει την πρόσβαση σε μουσεία, βιβλιοθήκες, βάσεις δεδομένων και άλλες άτυπες πηγές γνώσεις, προσφέρει νέες δυνατότητες ανεύρεσης επιπλέον πληροφοριών, σχεδίων μαθημάτων (Koszalka *et al*, 1999) και εναλλακτικών διδακτικών στρατηγικών (Page, 1999).

Όπως σημειώνει ο Ζαράνης (2005:626), στην Ελλάδα το επιμορφωτικό πρόγραμμα του ΥΠΕΠΘ για την επιμόρφωση των εκπαιδευτικών στις Νέες Τεχνολογίες είναι σημαντικό, όμως είναι αναγκαίο το πρόγραμμα επιμόρφωσης να παρέχει συνεχή υποστήριξη στους εκπαιδευτικούς με την παρακολούθηση της πορείας εφαρμογής των ΤΠΕ, με απώτερο στόχο την αλλαγή των καθημερινών διδακτικών τους πρακτικών. Κι αυτό γιατί η εκμάθηση και μόνο της χρήσης του Η/Υ δεν επιτυγχάνει την αποτελεσματική ένταξη των ΤΠΕ στην εκπαιδευτική διαδικασία (Smylie, 1988· Cuban, 2001). Επισημαίνεται επίσης (Ζαράνης, 2005:626) ότι η επιμόρφωση των εκπαιδευτικών της Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης στις Νέες Τεχνολογίες στην Ελλάδα (ΥΠ.Ε.Π.Θ., 2000) έγινε στο πλαίσιο του Προγράμματος «Η Κοινωνία της Πληροφορίας» κατά τα έτη 2002-03, οπότε η διδακτέα ύλη περιελάμβανε τις βασικές γνώσεις για χειρισμό των υπολογιστών (Windows, Word, Excel, PowerPoint, Access, Internet Explorer), αλλά όχι την ενότητα: κατασκευή ιστοσελίδας στο διαδίκτυο. Αναφέρεται (Ζαράνης, 2005:626) ότι τόσο η κατασκευή ιστοσελίδας όσο και η συντήρησή της προϋποθέτουν: ύπαρξη υπολογιστή στο Νηπιαγωγείο, σύνδεση στο διαδίκτυο καθώς και βασικές γνώσεις από τη Νηπιαγωγό χειρισμού του υπολογιστή. Υπογραμμίζεται τέλος (Ζαράνης, 2005:627) ότι το σύνολο των Δημόσιων Νηπιαγωγείων στην Ελλάδα είναι 5647 και από αυτά μόνο τα 26 έχουν ιστοσελίδα στο διαδίκτυο, δηλ. ένα ποσοστό 0,46% του συνόλου των Νηπιαγωγείων, ενώ σε ό,τι αφορά στα Δημόσια Δημοτικά Σχολεία, σε σύνολο 5897 σχολείων τα 1306 έχουν ιστοσελίδα στο διαδίκτυο, ποσοστό 22,15%.

Η χρήση του διαδικτύου στο νηπιαγωγείο μπορεί να ωφελήσει και τους μαθητές και τους εκπαιδευτικούς:

- *Μαθητές*

Με τη βοήθεια του εκπαιδευτικού τα παιδιά μπορούν να δημοσιεύουν τις εργασίες τους, να συνεργάζονται με παιδιά άλλων νηπιαγωγείων σε όλη τη γη σε κοινά σχέδια εργασίας, να έρχονται σε επαφή με επιστήμονες και επαγγελματίες, με τόπους και μέρη, δραστηριότητες που αποτελούν πηγή

αυξημένου ενδιαφέροντος και αιτία ενεργητικής συμμετοχής στη μαθησιακή διαδικασία (Κυρίδης, Δρόσος & Ντίνας, 2003: 156).

- **Εκπαιδευτικοί**

Οι εκπαιδευτικοί έχουν τη δυνατότητα να ανταλλάσσουν απόψεις για εκδηλώσεις, εργασίες, εκπαιδευτικό υλικό, να αναρτούν ανακοινώσεις μέσα από τις σελίδες του νηπιαγωγείου για πραγματοποίηση διάφορων δραστηριοτήτων, να διακινούν υπηρεσιακή αλληλογραφία, με αποτέλεσμα την άμεση ενημέρωση για τις νέες εγκυκλίους του ΥΠΕΠΘ, να αποκτούν εκπαιδευτικό λογισμικό μέσα από κατάλληλες ιστοσελίδες (Ζαράνης, 2005: 629).

Στο πλαίσιο αυτό και με δεδομένες τις παραπάνω θεωρητικές και εμπειρικές διερευνήσεις θελήσαμε να προχωρήσουμε σε μια πρώτη ανάλυση του περιεχομένου και των χαρακτηριστικών των ιστοσελίδων των δημόσιων ελληνικών νηπιαγωγείων.

## **ΜΕΘΟΔΟΣ**

Η μέθοδος που ακολουθήθηκε ήταν η μελέτη περίπτωσης (case study), όπου χρησιμοποιήθηκε η ανάλυση περιεχομένου (content analysis) (Berelson, 1952· Krippendorff, 1980· Weber, 1990β· Palmquist, 1990) ως προς το περιεχόμενο των ιστοσελίδων, με μονάδα ανάλυσης το θέμα. Προέκυψαν οι εξής θεματικές κατηγορίες για τον ιστότοπο του κάθε νηπιαγωγείου:

1. Πληροφορίες/ενότητα για το σχολείο
2. Πληροφορίες/ενότητα για τον τόπο/περιοχή
3. Πληροφορίες/ενότητα για το εκπαιδευτικό προσωπικό του νηπιαγωγείου
4. Πληροφορίες/ενότητα για τις δραστηριότητες/μαθήματα
5. Πληροφορίες/ενότητα για τις επισκέψεις σε εξωτερικούς χώρους
6. Πληροφορίες/ενότητα για τις εκδηλώσεις του νηπιαγωγείου
7. Ενότητα ή θέματα που απευθύνονται σε γονείς
8. Ενότητα με παιχνίδια που απευθύνονται σε παιδιά
9. Ενότητα με εκπαιδευτικό υλικό ή που απευθύνεται σε εκπαιδευτικούς
10. Έγγραφα νηπιαγωγείου/εκπαιδευτικά έγγραφα
11. Ψυχαγωγικές, πληροφοριακές στήλες

Ως προς τα χαρακτηριστικά των ιστοσελίδων προέκυψαν οι ακόλουθες θεματικές και επιμέρους κατηγορίες για τον ιστότοπο του κάθε νηπιαγωγείου:

**A. Πολυμεσικό περιεχόμενο**

1. Στατική Εικόνα
2. Υπερσύνδεσμοι
3. Κινούμενη Εικόνα-animated gif
4. Ήχος
5. Βίντεο
6. Μενού με εικόνες
7. Power point
8. Εμφάνιση σλάιντς-Slideshow

**Β. Παρεχόμενες Υπηρεσίες**

1. Επικοινωνία
2. Πληροφορίες για τελευταία ενημέρωση
3. Μετρητής επισκέψεων
4. Γλώσσα (δεύτερη γλώσσα)
5. Χάρτης περιοχής
6. Στατιστικά
7. Βιβλίο επισκεπτών
8. Καιρός-θερμοκρασία

**Γ. Φιλοξενία ιστοσελίδας**

1. Φιλοξενία στον ιστοχώρο του δημοτικού σχολείου

**Δ. Ταυτότητα Δημιουργού**

1. Δημιουργός

Στη συνέχεια οι ιστοσελίδες κατηγοριοποιήθηκαν με βάση το είδος κειμένου (για την έννοια του κειμένου πβ. Barthes, 1988· Fairclough, 1995· Lavoinnie, 2004) —λεκτικό ή εικονιστικό— αφού καταμετρήθηκαν τα κείμενα της κεντρικής σελίδας των ιστοτόπων, ώστε να διαπιστωθεί η υπερίσχυση του είδους κειμένου προκειμένου να υπο-νοηθούν οι πιθανοί χρήστες ή αποδέκτες. Η καταμέτρηση στηρίχθηκε σε 2 άξονες:

**(α) κείμενα με πληροφορίες**

1. λεκτικά κείμενα ή/και φραστικοί τίτλοι
2. εικονιστικά κείμενα και εικόνες με λεζάντα ή τίτλο

**(β) γέφυρες ενότητων-υπερσύνδεσμοι**

1. λεκτικά κείμενα ή/και φραστικοί τίτλοι
2. εικονιστικά κείμενα & εικόνες με λεζάντα ή τίτλο.

**ΔΕΙΓΜΑ**

Δείγμα αποτέλεσαν 22 ιστοσελίδες δημόσιων ελληνικών νηπιαγωγείων, οι οποίες εντοπίστηκαν με τη χρήση γνωστών "μηχανών αναζήτησης" και του Πανελλήνιου Σχολικού Δικτύου κατά τον Δεκέμβριο 2009-Ιανουάριο 2010. Περιοριστήκαμε στις συγκεκριμένες 22 σε σύνολο 36 δικτυακών τόπων που εντοπίσαμε, διότι 8 ιστοσελίδες είτε περιέχουν μόνο αρχική σελίδα, είτε αναφέρονται αποκλειστικά σε κάποιο πρόγραμμα —όπως περιβαλλοντικό ή ευρωπαϊκό (συνεργασία με ευρωπαϊούς εταίρους)— και 6 είναι blogs-ημερολόγια με χρονική αναφορά δραστηριοτήτων στο νηπιαγωγείο, κάτι που δεν ενδιέφερε την παρούσα εργασία.

| A/A | Ονομασία Νηπιαγωγείου                                         | Ιστοσελίδα                                                                                                                      |
|-----|---------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 1   | 1 <sup>ο</sup> Νηπιαγωγείο Φιλιατρών Μεσσηνίας                | <a href="http://1nip-filiatr.mes.sch.gr">http://1nip-filiatr.mes.sch.gr</a>                                                     |
| 2   | 2 <sup>ο</sup> Νηπιαγωγείο Βόλου                              | <a href="http://2nip-volou.mag.sch.gr/index.htm">http://2nip-volou.mag.sch.gr/index.htm</a>                                     |
| 3   | 4 <sup>ο</sup> Νηπιαγωγείο Αγίου Νικολάου Κρήτης              | <a href="http://4nip-ag-nikol.las.sch.gr/">http://4nip-ag-nikol.las.sch.gr/</a>                                                 |
| 4   | 11 <sup>ο</sup> Νηπιαγωγείο Ρεθύμνου Κρήτης                   | <a href="http://11nip-rethymn.reth.sch.gr/school.html">http://11nip-rethymn.reth.sch.gr/school.html</a>                         |
| 5   | 4 <sup>ο</sup> Ολοήμερο Νηπιαγωγείο Χανίων Κρήτης             | <a href="http://4nip-chanion.chan.sch.gr/index.htm">http://4nip-chanion.chan.sch.gr/index.htm</a>                               |
| 6   | Νηπιαγωγείο Τερπνής Σερρών                                    | <a href="http://nip-terpn.ser.sch.gr/globalsch-autosch/iware/?D=1">http://nip-terpn.ser.sch.gr/globalsch-autosch/iware/?D=1</a> |
| 7   | 1/Θ Νηπιαγωγείο Δρεπάνου Πάτρας                               | <a href="http://nip-drepan.ach.sch.gr/school.html">http://nip-drepan.ach.sch.gr/school.html</a>                                 |
| 8   | Νηπιαγωγείο Κερίου Ζακύνθου                                   | <a href="http://nip-keriou.zak.sch.gr/">http://nip-keriou.zak.sch.gr/</a>                                                       |
| 9   | Νηπιαγωγείο Λακώνων Κέρκυρας                                  | <a href="http://nip-lakon.ker.sch.gr/index.html">http://nip-lakon.ker.sch.gr/index.html</a>                                     |
| 10  | Νηπιαγωγείο Λουτροχωρίου Πέλλας                               | <a href="http://nip-loutroch.pel.sch.gr/index.htm">http://nip-loutroch.pel.sch.gr/index.htm</a>                                 |
| 11  | 1/Θ Νηπιαγωγείο Δροσοπηγής Φλώρινας                           | <a href="http://dim-drosop.flo.sch.gr/nipiagogeio.htm">http://dim-drosop.flo.sch.gr/nipiagogeio.htm</a>                         |
| 12  | 7 <sup>ο</sup> Νηπιαγωγείο Φλώρινας                           | <a href="http://7nip-florin.flo.sch.gr/">http://7nip-florin.flo.sch.gr/</a>                                                     |
| 13  | Ολοήμερο Νηπιαγωγείο Φιλώτα Φλώρινας                          | <a href="http://nip-filot.flo.sch.gr/">http://nip-filot.flo.sch.gr/</a>                                                         |
| 14  | 23 <sup>ο</sup> Νηπιαγωγείο Ευόσμου Θεσσαλονίκης              | <a href="http://23nip-evosm.thess.sch.gr/">http://23nip-evosm.thess.sch.gr/</a>                                                 |
| 15  | 10 <sup>ο</sup> Νηπιαγωγείο Ελευθερίου Κορδελίου Θεσσαλονίκης | <a href="http://10nip-elefth.thess.sch.gr/">http://10nip-elefth.thess.sch.gr/</a>                                               |
| 16  | 22 <sup>ο</sup> Νηπιαγωγείο Δράμας                            | <a href="http://www.22nipdramas.gr/">http://www.22nipdramas.gr/</a>                                                             |
| 17  | 3 <sup>ο</sup> Νηπιαγωγείο Βέροιας Ημαθίας                    | <a href="http://3nip-veroias.ima.sch.gr/">http://3nip-veroias.ima.sch.gr/</a>                                                   |
| 18  | 7 <sup>ο</sup> Νηπιαγωγείο Νάουσας Ημαθίας                    | <a href="http://7nip-naous.ima.sch.gr/">http://7nip-naous.ima.sch.gr/</a>                                                       |
| 19  | 23 <sup>ο</sup> Νηπιαγωγείο Κατερίνης                         | <a href="http://23nip-kater.pie.sch.gr/">http://23nip-kater.pie.sch.gr/</a>                                                     |
| 20  | 16 <sup>ο</sup> Νηπιαγωγείο Κατερίνης                         | <a href="http://16nip-kater.pie.sch.gr/">http://16nip-kater.pie.sch.gr/</a>                                                     |
| 21  | Ολοήμερο Νηπιαγωγείο Καπαρελλίου Βοιωτίας                     | <a href="http://nip-kapar.voi.sch.gr/">http://nip-kapar.voi.sch.gr/</a>                                                         |
| 22  | 2 <sup>ο</sup> και 3 <sup>ο</sup> Νηπιαγωγείο Καλυθιών Ρόδου  | <a href="http://2nip-kalyth.dod.sch.gr/">http://2nip-kalyth.dod.sch.gr/</a>                                                     |

**Πίνακας 1:** Οι ιστοσελίδες ελληνικών δημόσιων νηπιαγωγείων του δείγματος

## ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

Η καταγραφή των θεματικών που εμπεριέχονται στις ιστοσελίδες μάς οδήγησε στη διαμόρφωση του πίνακα 2, όπου φαίνεται ότι στο συντριπτικό ποσοστό τους (95,4%) οι ιστοσελίδες περιέχουν πληροφορίες ή ενότητα για τις δραστηριότητες/μαθήματα του νηπιαγωγείου, με τις κυριότερες αναφορές να εστιάζουν στα προγράμματα του νηπιαγωγείου και στις εργασίες των μαθητών. Το 72,7% περιέχει είτε ενότητα/πληροφορίες για τον τόπο, το χωριό, την πόλη που εδρεύει το σχολείο, είτε ενότητα με πληροφορίες για το σχολείο, τις τάξεις και τους χώρους. Το 68,1% των ιστοσελίδων περιέχει πληροφορίες για το εκπαιδευτικό προσωπικό του νηπιαγωγείου, το 54,5% πληροφορίες για τις επισκέψεις του νηπιαγωγείου σε εξωτερικούς χώρους, το 50% περιέχει πληροφορίες ή ενότητα για τις εκδηλώσεις του νηπιαγωγείου με τις αναφορές να εστιάζουν στη διοργάνωση εορταστικών εκδηλώσεων ή ημερίδων. Το 27,2% των ιστοσελίδων περιέχει ενότητα με παιχνίδια που απευθύνονται σε παιδιά και ως επί το πλείστον αφορούν ξενόγλωσσες σελίδες, το ίδιο ποσοστό περιέχει ψυχαγωγικές πληροφοριακές στήλες που αφορούν στον καιρό, σε συνταγές, σε βιβλία ή σε γιορτές και ημερολόγιο και επίσης το ίδιο ποσοστό περιέχει ενότητα ή θέματα που αφορούν και απευθύνονται σε γονείς, με κυριότερα αυτά της εκπαίδευσης, της ψυχολογίας, της παιδαγωγικής, της ιατρικής —π.χ. νέα γρίπη— και ερωτηματολόγια ή δημοσκοπήσεις. Τέλος, το 18,1% περιέχει ενότητα με εκπαιδευτικό υλικό που απευθύνεται κυρίως σε εκπαιδευτικούς και αναφέρεται σε σχέδια εργασίας, σε συμβουλές για κατασκευές και σε υλικά για εικαστικές δημιουργίες, ενώ το ίδιο ποσοστό περιέχει έγγραφα νηπιαγωγείου, τον Οδηγό Νηπιαγωγού, το ΔΕΠΠΣ, την εκπαιδευτική νομοθεσία.

| A/A | Θεματικές                                                             | ν (σε<br>σύνολο 22) | %     |
|-----|-----------------------------------------------------------------------|---------------------|-------|
| 1   | Πληροφορίες/ενότητα για τις δραστηριότητες/<br>μαθήματα               | 21                  | 95,45 |
| 2   | Πληροφορίες/ενότητα για τον τόπο/περιοχή                              | 16                  | 72,72 |
| 3   | Πληροφορίες/ενότητα για το σχολείο                                    | 16                  | 72,72 |
| 4   | Πληροφορίες/ενότητα για το εκπαιδευτικό<br>προσωπικό του νηπιαγωγείου | 15                  | 68,18 |
| 5   | Πληροφορίες/ενότητα για τις επισκέψεις σε<br>εξωτερικούς χώρους       | 12                  | 54,54 |
| 6   | Πληροφορίες/ενότητα για τις εκδηλώσεις του<br>νηπιαγωγείου            | 11                  | 50    |
| 7   | Ενότητα με παιχνίδια που απευθύνονται σε παιδιά                       | 6                   | 27,27 |
| 8   | Ψυχαγωγικές, πληροφοριακές στήλες                                     | 6                   | 27,27 |
| 9   | Ενότητα ή θέματα που απευθύνονται σε γονείς                           | 6                   | 27,27 |
| 10  | Ενότητα με εκπαιδευτικό υλικό /που απευθύνεται<br>σε εκπαιδευτικούς   | 4                   | 18,18 |
| 11  | Έγγραφα νηπιαγωγείου/εκπαιδευτικά έγγραφα                             | 4                   | 18,18 |



**Πίνακας 2:** Θεματικές των ιστοσελίδων ελληνικών δημόσιων νηπιαγωγείων

Η καταγραφή των χαρακτηριστικών των ιστοσελίδων μας οδήγησε στη δημιουργία του πίνακα 3, όπου συνάγεται ότι η συντριπτική πλειοψηφία των ιστοσελίδων ως προς το πολυμεσικό περιεχόμενο (95,4%) περιέχει στατική εικόνα/φωτογραφίες και σχέδια. Στο 63,6% των ιστοσελίδων συναντούμε συνδέσμους που αφορούν σε μηχανές αναζήτησης, σχολεία στο διαδίκτυο και εκπαιδευτικούς ιστοτόπους. Το 31,8% των ιστοσελίδων περιέχει κινούμενη εικόνα, το 18,1% εμπεριέχει ήχο με το άνοιγμα της ιστοσελίδας και το ίδιο ποσοστό περιέχει βίντεο. Σε ποσοστό 9,09% οι ιστοσελίδες περιλαμβάνουν μενού με εικόνες και Power point, ενώ σε ποσοστό 4,5% εμπεριέχουν προβολή σλαϊντς. Ως προς τις παρεχόμενες υπηρεσίες, το 86,3% των ιστοσελίδων περιέχει στοιχεία επικοινωνίας, το 22,7% πληροφορίες για την τελευταία ενημέρωση και το 18,1% εμπεριέχει μετρητή επισκέψεων. Το 13,6% διαθέτει και δεύτερη γλώσσα, συγκεκριμένα δύο ιστοσελίδες προσφέρονται και στην αγγλική γλώσσα ενώ μία και στη γαλλική. Σε ποσοστό 9,09% οι ιστοσελίδες περιλαμβάνουν στατιστικά στοιχεία, μενού με εικόνες, χάρτη περιοχής και βιβλίο επισκεπτών όπου δίνεται η δυνατότητα στους χρήστες να γράψουν το μήνυμά τους. Σε ποσοστό 4,5% οι ιστοσελίδες παρέχουν στοιχεία καιρού ή θερμοκρασίας. Ως προς τη φιλοξενία της ιστοσελίδας, το 4,5% φιλοξενείται στον ιστότοπο γειτονικού δημοτικού σχολείου, ενώ ως προς την ταυτότητα του δημιουργού στοιχεία παρέχουν το 59% των ιστοσελίδων: αναλυτικά καταγράφουμε 4 ιστοσελίδες που δημιουργούνται από εκπαιδευτικό του νηπιαγωγείου (νηπιαγωγό), 3 από σχεδιαστικό-προγραμματιστικό γραφείο, 5 από άνδρες εκ των οποίων αναφέρεται ότι σε μία περίπτωση ο σχεδιαστής είναι εκπαιδευτικός δημοτικού σχολείου και σε άλλη περίπτωση εκπαιδευτικός Β/θμιας εκπαίδευσης, ενώ σε 1 ιστοσελίδα αναφέρεται ότι ο σχεδιασμός ανήκει σε γυναίκα —όχι όμως από το εκπαιδευτικό προσωπικό του νηπιαγωγείου.

| Θεματικές              | Χαρακτηριστικά                      | ν (σε σύνολο 22) | %     |
|------------------------|-------------------------------------|------------------|-------|
| Πολυμεσικό περιεχόμενο | Στατική Εικόνα                      | 21               | 95,45 |
|                        | Υπερσύνδεσμοι                       | 14               | 63,63 |
|                        | Κινούμενη Εικόνα-animated gif       | 7                | 31,81 |
|                        | Ήχος                                | 4                | 18,18 |
|                        | Βίντεο                              | 4                | 18,18 |
|                        | Μενού με εικόνες                    | 2                | 9,09  |
|                        | .ppt -Power point                   | 2                | 9,09  |
|                        | Εμφάνιση σλαϊντς-Slideshow          | 1                | 4,54  |
| Παρεχόμενες Υπηρεσίες  | Επικοινωνία                         | 19               | 86,36 |
|                        | Πληροφορίες για τελευταία ενημέρωση | 5                | 22,72 |
|                        | Μετρητής επισκέψεων                 | 4                | 18,18 |



|                       |                                                |    |       |
|-----------------------|------------------------------------------------|----|-------|
|                       | Γλώσσα (δεύτερη γλώσσα)                        | 3  | 13,63 |
|                       | Χάρτης περιοχής                                | 2  | 9,09  |
|                       | Στατιστικά                                     | 2  | 9,09  |
|                       | Βιβλίο επισκεπτών                              | 2  | 9,09  |
|                       | Καιρός-θερμοκρασία                             | 1  | 4,54  |
| Φιλοξενία ιστοσελίδας | Φιλοξενία στον ιστοχώρο του δημοτικού σχολείου | 1  | 4,54  |
| Ταυτότητα Δημιουργού  | Δημιουργός                                     | 13 | 59,09 |

**Πίνακας 3:** Χαρακτηριστικά των ιστοσελίδων ελληνικών δημόσιων νηπιαγωγείων

Ως προς τον άξονα *Υπερίσχυση κειμένου* παρατηρούμε (βλ. πίνακα 4) ότι υπερίσχυει το λεκτικό κείμενο σε ποσοστό 68% και έπεται το εικονιστικό σε ποσοστό κοντά στο 32%. Στη συντριπτική πλειοψηφία τους οι ιστοσελίδες στηρίζονται στο γραπτό κείμενο, το οποίο είτε είναι το κεντρικό είτε αποτελεί γέφυρα —ως υπερσύνδεσμος— ανάμεσα στις ενότητες της ιστοσελίδας.

| Άξονας              | Είδος κειμένου | ν (σε σύνολο 22) | %     |
|---------------------|----------------|------------------|-------|
| Υπερίσχυση κειμένου | Λεκτικό        | 15               | 68,18 |
|                     | Εικονιστικό    | 7                | 31,82 |

**Πίνακας 4:** Καταγραφή ως προς τον άξονα: υπερίσχυση είδους κειμένου

Η αναλυτική καταμέτρηση των ειδών των κειμένων της πρώτης σελίδας των ιστοσελίδων των νηπιαγωγείων μάς οδήγησε στη δημιουργία των πινάκων 5 και 6, η ανάγνωση των οποίων μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η συνήθης και προσφιλής τακτική των υπευθύνων των ιστοσελίδων είναι η χρησιμοποίηση λεκτικών κειμένων είτε ως κεντρική πληροφορία/ενημέρωση είτε ως γέφυρα που οδηγεί στις επιμέρους ενότητες της ιστοσελίδας:

| πρώτη σελίδα | Είδος κειμένων      | ν   | %     |
|--------------|---------------------|-----|-------|
|              | Λεκτικά κείμενα     | 268 | 79,29 |
|              | Εικονιστικά κείμενα | 70  | 20,71 |
|              | Σύνολο              | 338 | 100   |

**Πίνακας 5:** Καταμέτρηση συνολικών κειμένων της πρώτης σελίδας

|              |                        |                                          |     |
|--------------|------------------------|------------------------------------------|-----|
| πρώτη σελίδα |                        | λεκτικά κείμενα ή/και φραστικοί τίτλοι   | 20  |
|              | κείμενο με πληροφορίες | εικονιστικά κείμενα & με λεζάντα ή τίτλο | 51  |
|              | γέφυρα ενοτήτων-       | λεκτικά κείμενα ή/και                    | 248 |

|  |               |                                             |    |
|--|---------------|---------------------------------------------|----|
|  | υπερσύνδεσμοι | φραστικοί τίτλοι                            |    |
|  |               | εικονιστικά κείμενα & με<br>λεζάντα ή τίτλο | 19 |

**Πίνακας 6:** Αναλυτική καταμέτρηση των κειμένων της πρώτης σελίδας

Κατά συνέπεια, η ύπαρξη περισσότερων λεκτικών κειμένων, η καθολική επικράτηση των λεκτικών κειμένων στις γέφυρες-υπερσυνδέσμους που οδηγούν σε ενότητες αλλά και η ύπαρξη λέξεων και όχι εικόνων στο μενού της συντριπτικής πλειοψηφίας των ιστοσελίδων των ελληνικών νηπιαγωγείων, μας οδηγεί στη διαπίστωση ότι αυτές απευθύνονται κυρίως σε ενήλικους, τους οποίους θεωρούν και ως πιθανούς αποδέκτες/χρήστες, και όχι σε παιδιά νηπιαγωγείου, τα οποία μη γνωρίζοντας γραφή και ανάγνωση δε θα μπορούσαν αυτόνομα να πλοηγηθούν στην ιστοσελίδα του σχολείου τους και να ενημερωθούν για τις δραστηριότητές τους που έχουν δημοσιοποιηθεί μέσω του διαδικτύου.

## ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Οι ιστοσελίδες των ελληνικών δημόσιων νηπιαγωγείων είναι αριθμητικά ελάχιστες σε σχέση με το σύνολο των δημόσιων νηπιαγωγείων της χώρας. Αυτές που εντοπίσαμε εμπεριέχουν αναμενόμενες ενότητες ως προς τις θεματικές κατηγορίες και κυρίως ενότητες με τις δραστηριότητες του νηπιαγωγείου, τις εργασίες των μικρών μαθητών, καθώς και στοιχεία για τον τόπο που βρίσκεται το νηπιαγωγείο αλλά και για το ίδιο το νηπιαγωγείο. Ως προς τα χαρακτηριστικά —πολυμεσικό περιεχόμενο & παρεχόμενες υπηρεσίες— συναντούμε μια ευρεία ποικιλία, αν και εμφανώς υπερέχουν αριθμητικά οι ιστοσελίδες που εμπεριέχουν στατική εικόνα-φωτογραφία, στοιχεία επικοινωνίας και συνδέσμους σε εκπαιδευτικούς κυρίως ιστοτόπους. Παράλληλα, γίνεται φανερό, τόσο από την ανάλυση στον άξονα *είδος κειμένων* όσο και από την ύπαρξη φραστικών κειμένων στο μενού των ιστοσελίδων, ότι η διαχείρισή τους αφορά σε ενήλικες, μια που αυτές στηρίζονται κυρίως στο λεκτικό κείμενο, είτε ως βασικό στοιχείο είτε ως γέφυρα ανάμεσα στις ενότητες της κάθε σελίδας.

Συμπερασματικά θα λέγαμε ότι είναι θετικό το γεγονός της ύπαρξης ιστοσελίδων ελληνικών δημόσιων νηπιαγωγείων, έστω και αν ο αριθμός τους είναι ακόμη μικρός, όπως θετικό είναι και το γεγονός ότι οι εκπαιδευτικοί του νηπιαγωγείου/σχεδιαστές των εν λόγω ιστοσελίδων αγγίζουν αριθμητικά περίπου το 1/3 των σχεδιαστών στο σύνολό τους. Επίσης ως προς το φύλο των σχεδιαστών/δημιουργών, όπου αναφέρεται το όνομα, διαπιστώνουμε ότι είναι αριθμητικά ίση η ενασχόληση ανάμεσα σε άνδρες και γυναίκες. Ωστόσο θα πρέπει να διερευνηθούν τα αίτια της μη ύπαρξης σχολικών ιστοσελίδων νηπιαγωγείων σε ικανοποιητικό βαθμό, τα προβλήματα ως προς την κατασκευή-συντήρηση του συγκεκριμένου επικοινωνιακού-πολυτροπικού προϊόντος και οι ανασταλτικοί παράγοντες που προκύπτουν.

Πέραν αυτών γίνεται φανερή η δυσκολία της δημιουργίας σχολικής ιστοσελίδας νηπιαγωγείου, μια που θα πρέπει να επιλύσει ζητήματα όπως είναι η μη ικανότητα ανάγνωσης των μικρών μαθητών —εάν αυτοί αποτελούν μέρος των αποδεκτών ή χρηστών του ιστοτόπου, ο χρόνος που απαιτείται να αφιερωθεί από τους/τις νηπιαγωγούς μέσα στο διδακτικό τους ωράριο ή εκτός αυτού, αλλά και η ουσιαστική επιμόρφωσή τους σε θέματα Τεχνολογιών της Πληροφορίας και των Επικοινωνιών.

Θα έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον η εμπειρική διερεύνηση των παραγόντων που επηρεάζουν και αναστέλλουν πρακτικές ή πρωτοβουλίες διαμόρφωσης και συντήρησης σχολικών ιστοσελίδων νηπιαγωγείων, μια διερεύνηση που θα πρέπει να επικεντρωθεί στους/στις νηπιαγωγούς που ήδη επιμορφώθηκαν στις Νέες Τεχνολογίες.

### ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Ευχαριστούμε θερμά τον κ. Γιάννη Σαλονικίδη για τη βοήθειά του ως προς την αναζήτηση των σχολικών ιστοσελίδων.

### ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Atkinson, R. (1968), Computerized instruction and the learning process, *American Psychologist*, 23, 225-239
2. Barthes, R. (1988), «Εικόνα-Μουσική-Κείμενο», (Γ. Βέλτσος Πρό-λογος, Γ. Σπανός μετ.), Αθήνα: Πλέθρον
3. Berelson, B. (1952), *Content Analysis in Communication Research*, Glencoe, Illinois: Free Press
4. Brummelhuis, A. C. A. ten (1995), *Models of Educational Change, The Introduction of Computers in Dutch Secondary Education*, Enschede: Universiteit Twente (thesis)
5. Byard, M. (1995), IT under school-based policies for initial teacher training, *Journal of Computer Assisted learning*, 11, 128-140
6. Clements, D. H. (1999), Effective use of computers with young children, In J. V. Copley (ed.), *Mathematics in the Early Years*. Reston, 119-128, VA: National Council of Teachers of Mathematics
7. Cohen, M., & Riel, M. (1989), The Effects of distant audiences on students' writing. *American Educational Research Journal*, 26(2), 143-159
8. Cuban, L. (2001), *Oversold and underused. Computers in the classroom*, Cambridge: Harvard University Press
9. Dawes, L. (1999), First connections: teachers and the National Grid for Learning, *Computers and Education*, 33(4), 235-252
10. Fairclough, N. (1995), *Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language*, London: Longman
11. Fisher, M. (1991), Computerphobia in adult learners, *Computer Education*, 12, 14-19

12. Frear, V. & Hirschbuhl, J. (1999), Does interactive multimedia promote achievement and higher level thinking skills for today's science student? *British Journal of Educational Technology*, 30(4) 323-329
13. Fullan, M. G. (1991), *The new meaning of educational change*, London: Gassell
14. Galligan, J. (1995), Computers and pedagogy, Paper presented too the Australian Computers in Education Conference, Perth, Western Australia, Available in: <http://www.usq.edu.au/users/albion/pblweb/existhtm/webrefs/oltc/CP/REFS/galligan.htm> (22/11/09)
15. Gordin, D., Gomez, L., Pea, R. & Fishman, B. (1996), Using the World Wide Web to Build Learning Communities in K-12, *Journal of Computer-Mediated Communication*, 2(3), Available in: <http://jcmc.huji.ac.il/vol2/issue3/gordin.html> (27/11/2009)
16. Haugland, S. W. (2000), *Computers and Young Children*, ERIC Digest, ED 438926.
17. Honey, M., & Henriguez, A. (1993), *Telecommunications and K-12 Education: Findings from a National Survey*, NY: Center for Technology in Education, Bank Street College of Education
18. Jimoyiannis, A. & Komis, V. (2007), Examining teachers' beliefs about ICT in education: implications of a teacher preparation programme, *Teacher Development*, 11(2), 149-173
19. Kalogiannakis, M. & Papadakis, St. (2007), The dual form of further education of educators in ICT: technological and pedagogical training, In C. Constantinou, Z. Zacharias & M. Papaevripidou, *Proceedings of the 8th International Conference On Computer Based Learning in Science*, 265-276, Heraklion-Crete: CBLIS
20. Kalogiannakis, M. (2004), *Réseaux pédagogiques et communautés virtuelles: de nouvelles perspectives pour les enseignants*, Paris: L'Harmattan
21. Kapa, E. (1999), Problem solving, planning ability and starting process with Logo, *Journal of Computer Assisted Learning*, 15(1), 73-84
22. Kelly, A., Baldry, A., Edwards, S., Emery, J., Levin, C., Smith, S., & Wills, M. (1985), Traditionalists and Trendies: Teachers' Attitudes to Educational Issues. *British Educational Research Journal*, 11 (2), 91-104
23. Koszalka, T., Breman, J. & Moore, M. (1999), Sharing lesson plans over the World Wide Web: Important components, [\*Education and Information Technologies\*](#), 4(2), 143-151
24. Krippendorff, K. (1980), *Content Analysis: An introduction to its methology*, USA: Sage Publications
25. Lavoine, Y. (2004), «Η γλώσσα των μέσων ενημέρωσης», (Π. Πολίτης μετ.), Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών Α.Π.Θ

- 
26. Law, N., Pelgrum, J. & Plomp, T. (2008), *Pedagogy and ICT use in schools around the world. Findings from the IEA SITES 2006 study, CERC Studies in comparative education*, The Springer: University of Hong Kong and Dordrecht
  27. Livingstone, S., & Bober, M. (2005), *UK children go online: Final report of key project findings*, Available in: <http://www.lse.ac.uk/collections/children-go-online/UKCGOfinalReport.pdf>
  28. Makrakis, V. (1997), Perceived Relevance of IT courses to prospective teachers' professional needs: the case of Greece, *Journal of Information Technology in Teacher Education*, 6, (2), 157-168
  29. Mioduser, D., Tur-Kaspa, H. & Leitner, I. (2000), The learning value of computer-based instruction of early reading skills, *Journal of Computer Assisted Learning*, 16(1), 54-63
  30. Page, M. (1999), Perils and Promises: Using the Internet in American Education, *Information Technology in Childhood Education*, 79-99
  31. Palmquist, M. (1990), *The lexicon of the classroom: language and learning in writing classrooms*, Doctoral Dissertation, Carnegie Mellon University
  32. Pelgrum, W. (2001), Obstacles to the integration of ICT in education: results from a worldwide educational assessment, *Computers & Education*, 37, 163-178
  33. Perrone, C., Repenning, A., Spencer, S. & Ambach, J., (1996), Computers in the Classroom: Moving from Tool to Medium, *Journal of Computer-Mediated Communication*, 2(3), Available in: <http://jcmc.huji.ac.il/vol2/issue3/perrone.html>
  34. Reed, M. (1996), Assessing the impact of computer-based writing instruction, *Journal of Research on Computing in Education*, 28(4), 418-437
  35. Robinson, B. (1997), Getting ready to change: the place of change theory in the information technology education of teachers, In D. Passey & B. Samways (eds), *Information technology. Supporting change through teacher education*, London: Chapman & Hall
  36. Smylie, M. A. (1988), The Enhancement Function of Staff Development: Organizational and Psychological Antecedents to Individual Teacher Change, *American Educational Research Journal*, 25, 155-172
  37. Stein, G. (2005), *How has the increase in availability of digital resources affected standards in teaching and learning?* UK: Canterbury Christ Church University College (Summary Report)
  38. Suppes, P. & Morningstar, M. (1968), Computer-assisted instruction, *Science*, 166, 343-350
  39. Weber R. (1990β), *Basic Content Analysis*, Newbury Park: Sage
-

40. Williams D., Coles L., Wilson K., Richardson A. & Tuson J. (2000), Teachers and ICT: current use and future needs, *British Journal of Educational Technology*, 31 (4), 307-320
41. Βαλσαμίδου, Λ., Μαρσέλου, Β., Μπούκουρα, Κ. & Πλιάσα, Σ. (2008), Μαθήματα Νέων Τεχνολογιών σε Προγράμματα Μεταπτυχιακών Σπουδών των Ελληνικών Παιδαγωγικών Τμημάτων. Στο Ε. Κολτσάκης, & Ι. Σαλονικίδης, (Επιμ.), Ψηφιακό υλικό για την υποστήριξη του παιδαγωγικού έργου των εκπαιδευτικών Α/βάθμιας και Β/βάθμιας Εκπαίδευσης, *Πρακτικά 1<sup>ου</sup> Πανελλήνιου Εκπαιδευτικού Συνέδριου Ημαθίας*, τ. Α', Νάουσα, 37-45
42. Ζαράνης, Ν. (2005), Εκπαίδευση για κατασκευή ιστοσελίδας Νηπιαγωγείου, *Πρακτικά 3ου Πανελληνίου Συνεδρίου των Εκπαιδευτών για τις ΤΠΕ*, ΥΠ.Ε.Π.Θ., Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Σύρος, 1, 626-633
43. Καϊτατζή –Γουϊτλοκ, Σ. (2003), «Η επικράτεια των πληροφοριών», Αθήνα: Κριτική
44. Κελεσιδής, Ευ. (2001), Δημοτικά Σχολεία της Ελλάδας: από τη σχολική τάξη στον κυβερνοχώρο, *Virtual School, The sciences of Education Online*, 2(2-3), Διαθέσιμο στο: <http://www.auth.gr/virtualschool/2.2-3/Praxis/KelesidisPrimarySchoolsOnline.html>
45. Κυνηγός Χ. (2002), Νέες πρακτικές με νέα εργαλεία στην τάξη: Κατάρτιση επιμορφωτών για τη δημιουργία κοινοτήτων αξιοποίησης των νέων τεχνολογιών στο σχολείο, Στο Χ. Κυνηγός & Ε. Δημαράκη (επιμ.), *Νοητικά εργαλεία και πληροφοριακά μέσα: Παιδαγωγική αξιοποίηση της σύγχρονης τεχνολογίας για τη μετεξέλιξη της εκπαιδευτικής πρακτικής*, 27-53, Αθήνα: Καστανιώτης
46. Κυρίδης, Α., Δρόσος, Β. & Ντίνας, Κ. (2003), «Η πληροφοριακή-επικοινωνιακή τεχνολογία στην προσχολική και πρωτοσχολική εκπαίδευση. Το παράδειγμα της γλώσσας», Αθήνα: Τυπωθήτω-Γιώργος Δαρδανός
47. Ράπτης, Α. & Ράπτη, Α. (2001), «Μάθηση και διδασκαλία στην εποχή της πληροφορίας. Ολική προσέγγιση» (τόμος Α'), Αθήνα